

PAPER DETAILS

TITLE: Esir Sehrin Insanlari romaninda vücut-durum duyu fiili içeren cümlelerin bilgi kipligindeki görünümü

AUTHORS: Laçın ÖZGÜL,Meriç GÜVEN

PAGES: 571-586

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1953731>

31. *Esir Şehrin İnsanları* romanında vücut-durum duyu fiili içeren cümlelerin bilgi kipliğindeki görünümü

Laçin ÖZGÜL¹

Meriç GÜVEN²

APA: Özgül, L.; Güven, M. (2021). *Esir Şehrin İnsanları* romanında vücut-durum duyu fiili içeren cümlelerin bilgi kipliğindeki görünümü. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (24), 571-586. DOI: 10.29000/rumelide.990162.

Öz

Duyu, duyulama etkinliğini fark ettiren içsel bir güç; dış dünya uyaranlarını duyu organları aracılığıyla algılama yetisidir. Duyular, “temel duyular” ve “birleşik duyular” olarak iki grupta incelenebilir. Görme, işitme, koklama, dokunma ve tat alma temel duyulardır. Temel duyulara ek olarak psikolojide durum duyularından da bahsedilir. Vücudun ve organların durumu hakkında bilgi veren durum duyuları ise birleşik duyulardır. Duyuların temel ve birleşik duyular biçiminde sınıflandırılması, duyu fiillerinin de bu şekilde sınıflandırılmasına zemin hazırlamıştır. Duyu fiilleri, “temel duyu fiilleri” ve “birleşik duyu fiilleri” şeklinde iki grupta incelenebilir. Çalışmaya konu olan “vücut-durum duyu fiilleri”, “birleşik duyu fiilleri”nin alt başlığında değerlendirilir. Vücut-durum duyu fiilleri, temel duyu fiillerinin aksine tek bir duyu organıyla sınırlı değildir. Bu fiillerde vücudun değişik sistemlerinin birlikte çalışmasından kaynaklı birden çok duyu işbaşındadır. Vücut-durum duyu fiillerinin F. R. Palmer’ın *bilgi kipliği* kategorisindeki görünümünü tespit etmeyi ve vücut-durum duyu fiilleri dışında kullanılan diğer kiplik işaretleyicilerinin kiplik anlamın belirlenmesindeki rolünü açıklamayı amaçlayan bu çalışmada örneklem olarak Kemal Tahir’in *Esir Şehrin İnsanları* romanı seçilmiştir. *Esir Şehrin İnsanları* romanında vücut-durum duyu fiili içeren kırk dört cümle analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular neticesinde, vücut-durum duyu fiili içeren on üç cümlelerin ihtimal kipliğinde, on sekiz cümlelerin çıkarım kipliğinde ve on üç cümlelerin varsayım kipliğinde işaretlendiği tespit edilmiştir. Bu cümlelerin kiplik anlamları analiz edilirken vücut-durum duyu fiillerinin yanında ekler, morfo-sentaktik öğeler, zarflar, bağlaçlar, edatlar ve bağlam gibi kiplik işaretleyicilerin de cümlelerin kiplik anlamlarını belirlediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmadan elde edilen sonuçların kiplik incelemelerine ve kiplik alanına katkı sağlaması amaçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Kemal Tahir, *Esir Şehrin İnsanları*, vücut-durum duyu fiilleri, kiplik, bilgi kipliği

The appearance of the sentences containing the body-state sense verbs in the *Esir Şehrin İnsanları* novel in the epistemic modality

Abstract

The sense is an inner power that enables to make sense of the activity; it is the ability to perceive external world stimuli through sense organs. The senses can be examined in two groups as "basic senses" and "compound senses". Sight, hearing, smell, touch and taste are the basic senses. In

¹ Doktora, Uşak Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı ABD (Uşak, Türkiye), ozgul.lacin@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-3753-6573 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 18.07.2021-kabul tarihi: 20.09.2021; DOI: 10.29000/rumelide.990162]

² Doç. Dr., Uşak Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Dili ABD (Uşak, Türkiye), meric.guven@usak.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-2533-5272

Adres
RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi
Osmanağa Mahallesi, Mürver Çiçeği Sokak, No:14/8
Kadıköy - İSTANBUL / TÜRKİYE 34714
e-posta: editor@rumelide.com
tel: +90 505 7958124, +90 216 773 0 616

Address
RumeliDE Journal of Language and Literature Studies
Osmanağa Mahallesi, Mürver Çiçeği Sokak, No:14/8
Kadıköy - ISTANBUL / TURKEY 34714
e-mail: editor@rumelide.com,
phone: +90 505 7958124, +90 216 773 0 616

addition to the basic senses, state senses are also mentioned in psychology. The state senses giving information about the state of the body and organs are the compound senses. The classification of the senses as basic and compound senses has paved the way for the classification of sense verbs in this way. Sense verbs can be examined in two groups as "basic sense verbs" and "compound sense verbs". The "body-state sense verbs" that are the subject of the study are evaluated under the subtitle of "compound sense verbs". Body-state sense verbs are not limited to a single sense organ, unlike basic sense verbs. In these verbs, more than one sense is at work due to the different systems of the body working together. *Kemal Tahir's* novel *Esir Şehrin İnsanları* was chosen as a sample in this study in order to determine the appearance of body-state sense verbs in *F. R. Palmer's* category of *epistemic modality* and to explain the role of modality markers used other than body-state sense verb in determining the modal meaning. Forty-four sentences containing body-state sense verb were analyzed in the novel of *Esir Şehrin İnsanları*. As a result of the findings, it was determined that thirteen sentences containing body-state sense verb were marked in the speculative modality, eighteen sentences in the deductive modality and thirteen sentences in the assumptive modality. While analyzing the modal meanings of these sentences, it was concluded that modal markers such as suffixes, morpho-syntactic elements, adverbs, conjunctions, prepositions and context determine the modal meanings of the sentences, as well as body-state sense verbs. It is aimed that the results obtained from this study will contribute to the field and other studies in modality.

Keywords: *Kemal Tahir, Esir Şehrin İnsanları, body-state sense verbs, modality, epistemic modality*

Giriş

Genişleyen, gelişen, değişen bir kavram olan anlam; tarih boyunca biçimlere sıkıştırılmıştır. Biçim ve içerik arasındaki ilişkiyi anlamlandırmaya çalışan insan zihni ise biçimin sınırlarını kiplik ile aşmıştır. Bu sebeple, kiplik çalışmaları özellikle son yirmi yılda artış göstermiştir. Yapılan bu çalışmalarla birlikte alanyazına birçok yeni eser kazandırılmıştır.

Dilbilim geleneğinde bir cümle ve o cümlelerin hangi anlamlara geldiği pek çok farklı yöntemle incelenebilir. Kiplik, bu incelemelerde ilgili cümlelerin anlamının açık bir şekilde ortaya konmasına katkı sağlayan bir kategoridir. Kiplik, belki de dildeki en insan merkezli kategori olduğu için, biçimin sınırlandırıcılığından sıyrılıp anlambilimin odağına girmiştir (Kerimoğlu, 2018: xiii). Bu sebeple kiplik incelemelerinde anlambilimsel yaklaşımlar sıklıkla tercih edilmiştir.

Konuşur, önerme karşısında aldığı tavrı işaretlemek için geniş bir işaretleyici seçeneğine sahiptir. Bu işaretleyiciler biçim bilgisi öğeleri, sözlük öğeleri, söz dizimi öğeleri, tonlama, vurgu ve bağlamdır. Kiplik anlamlar da bu kiplik işaretleyicilerinin bir bütün hâlinde değerlendirilmesiyle tespit edilir. Kiplik işaretleyicileri arasında bulunan fiiller; işi, oluşu, hareketi, kılışı ifade etmeye yarayan en önemli dil ögesidir. Bir başka kiplik işaretleyicisi olan ekler de rahat bir kullanım alanına sahiptir. Bu iki durum, son yıllarda yapılan kiplik çalışmalarında özellikle fiiller ve aldıkları fiil çekim ekleri vasıtasıyla kiplik anlamın tespit edilmeye çalışılmasına vesile olmuştur.³

Tespit edebildiğimiz kadarıyla, vücut-durum duyu fiillerinin bir cümlelerin kiplik görünümünü etkileyip etkilemediği ve *F.R. Palmer'ın* (2001) *bilgi kipliği* kategorisini işaretleyip işaretlemediği konusundaki

³ Benzer (2012) fiil çekim eklerinin zaman, görünüş, kip/kiplik özelliklerinin incelendiği; Demirel (2018) ise fiil çekim eklerinin kiplik özelliklerinin incelendiği çalışmalardır.

çalışmalar nicelik olarak fazla değildir. Az sayıdaki çalışma, bizde de bu alanda bir çalışma yapılabileceği izlenimini uyandırmış ve bu çalışmayı oluşturmamızı sağlamıştır. Çalışma boyunca “Vücut-durum duyu fiili içeren cümlelerin bilgi kipliğindeki görünümü ile ilgili ne söylenebilir?”, “Vücut-durum duyu fiili, bir cümlede tek başına bilgi kipliğini ve onun alt anlam alanlarını işaretleyebilir mi?” ve “Diğer kiplik işaretleyicilerinin, vücut-durum duyu fiili içeren bir cümlede, bilgi kipliğinin ve onun alt anlam alanlarının tespitinde ne gibi bir etkisi olabilir?” sorularına yanıt aranmıştır.

Bu makalede duyu, vücut-durum duyusu, duyu fiilleri, vücut-durum duyu fiilleri, kiplik ve bilgi kipliği ile ilgili bilgiler verilmiş; verilen bu bilgilerden sonra, *Kemal Tahir*’in *Esir Şehrin İnsanları* romanında tespit edilen ve vücut-durum duyu fiili içeren kırk dört cümlelerin kiplik görünümleri incelenmiştir. Bu incelemede, vücut-durum duyu fiillerinin *F. R. Palmer*’ın (2001) *bilgi kipliğindeki* görünümü ve onun alt anlam alanlarından ihtimal, çıkarım ve varsayım kipliklerindeki yansımaları ile vücut-durum duyu fiilleri dışında kullanılan diğer kiplik işaretleyicilerinin kiplik anlamlarının belirlenmesindeki rolü açıklanmaya çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda makalemizin kiplik çalışmalarına katkı sağlayacağını ummaktayız.

1. Duyu ve vücut-durum duyusu

Duyu kavramını anlamak ve açıklamak için öncelikle algı ve algılama kavramları bilinmelidir. Algı, bir şeye dikkati yönelterek o şeyin bilincine varma iken algılama da bir olayı veya bir nesnenin varlığını duyum yolu ile yalın bir biçimde bilinç alanına alma ve idrak etmedir (TDK, 1998: 80). Algılamanın gerçekleşmesi için de duyulara ihtiyaç duyarız. Algılama için duyularını kullanan insan, kendi zihnî sürecini de ortaya koymuş olur. Buradan hareketle duyu, “insanların ve hayvanların, dış dünyanın uyarılarını görme, işitme, koklama, dokunma ve tatma organlarıyla algılama yeteneğidir.” (TDK, 1998: 649) şeklinde tanımlanabilir. Bu tanımdan her ne kadar algılamanın görme, işitme, koklama, dokunma ve tatma organlarıyla gerçekleştiği anlaşılsa da son yıllarda bu alanda yapılan çalışmalarla algılamanın bu organlara ek olarak kas, kiriş, eklem, iç kulak gibi farklı alıcılarda da gerçekleştiği anlaşılmıştır.

Duyuların sınıflandırılmasında tasnif çoğunlukla “duyunun gerçekleşme şekli” ölçüt alınarak yapılır. Psikolojide duyular, “temel duyular ve birleşik duyular” olarak ikiye ayrılır ve temel duyular, bir alıcı ve bir iletili vasıtasıyla merkeze götürülürken birleşik duyularda duyu organıyla algılanan kavram sadece bir duyu değil, bir algı meselesi olarak da farklı karşılıklar bulur (Koptagel-İlal, 1991: 23). Bu sebeple görme, işitme, tatma gibi duyular temel duyu olarak kabul edilirken vücudun farklı sistemlerinin bir arada çalıştığı durum duyuları birleşik duyu olarak adlandırılır. Kamchybekova’ya göre (2010: 8) geleneksel beş duyunun dışında kalan ve vücut pozisyon duyumunu uyaran kinestetik ve vestibüler duyular aslında vücut-durum duyularıdır. Vücut-durum duyuları için “pozisyon duyusu” (Öktem, 2006; Türkdil, 2013; Hall ve Guyton, 2013; Demirbaş, 2020) terimi de kullanılmıştır. Ancak kinestetik ve vestibüler duyuların vücudun ve organların durumu hakkında bilgi vermesinden hareketle, bu duyular için çalışmamızda “vücut-durum duyusu” terimi tercih edilmiştir.

Nasıl ki görme duyusu için göze, duyma duyusu için kulağa ihtiyacımız varsa vücut-durum duyuları için de kas, kiriş, eklemler ve iç kulak gibi alıcılara ihtiyaç vardır. Kinestetik ve vestibüler duyu olarak da bilinen vücut-durum duyuları ile (Türkdil, 2013: 20) el ve ayakların pozisyonu hakkında bilgi edinirken yine vücudun farklı sistemlerinin nasıl işlediğini de o sistemlere bakmadan hissederiz.

2. Duyu fiilleri ve vücut-durum duyu fiilleri

Algılama, duyu organları tarafından kavranan gerçeklerin zihin tarafından idrak edilmesi ve yorumlanması ile ortaya çıktığı için duyular da daha çok psikoloji, felsefe, nöropsikoloji gibi bilim dallarında incelenmiştir. Ancak son yıllarda yapılan çalışmalara bakıldığında dilbilimcilerin de duyu fiillerinin rolüne bağlı olarak sıklıkla duyularla ilgili çalışmaların içinde oldukları görülür. Ayrıca mental (bilince dayalı) fiillerle ilgili yapılan çalışmaların çeşitlenmesi de bu alana olan ilgiliyi artırmıştır.

Fiiller, farklı ölçütler temele alınarak çeşitli şekillerde sınıflandırılır. Bu sınıflandırmalarda genel olarak anlam, biçim ve fiillerin gerçekleşme tarzı gibi özellikler öne çıkar (Hirik, 2018: 10). Özellikle 2000'li yılların başı ile, fiillerin dil dışı dünyada gerçekleşme biçimlerinin ölçüt alındığı "Mental Fiiller", fiil sınıflandırmalarındaki yerini almıştır (Hirik, 2018: 21-23). Mental fiillerin kapsamı ve türleri ile ilgili çalışmalar incelendiğinde ise, duyu fiillerinin mental fiillerin alt başlığında değerlendirildiği görülür. Duyuların temel ve birleşik duyular şeklinde sınıflandırılması, duyu fiillerinin de "temel duyu fiilleri ve birleşik duyu fiilleri" şeklinde sınıflandırılmasına zemin hazırlamıştır (Yaylagül, 2005: 24).⁴ Tek bir duyu organının aktif olduğu gör-, duy-, tat- gibi fiiller temel duyu fiilleridir. Vücudun farklı sistemlerinin bir arada çalışmasından kaynaklanan sez-, hisset-, fark et-, içi ezil-, canı boğazına gel-, yüreği serinle-, ödü kop-, canı yan- gibi fiiller birleşik duyu fiilleridir (Kamchybekova, 2010: 34). Birleşik duyu fiillerinde tek bir duyu organı değil birçok duyu organı aktiftir.

"Vücut-durum duyu fiilleri ve sezgisel duyu fiilleri" birleşik duyu fiillerinin alt başlığında değerlendirilir. Bedenimizdeki hareketliliği ifade ederken kullanılan ödü kop-, canı yan-, yüreği serinle- gibi fiiller vücut-durum duyu fiilleridir. Vücut-durum duyu fiilleri bedenimizdeki hareketliliği ifade etme yönüyle, daha çok çevremizi algılamakta kullandığımız sez-, hisset, fark et- gibi sezgisel duyu fiillerinden ayrılır (Kamchybekova, 2011: 97-99). Makalemiz vücut-durum duyu fiili içeren cümlelerin bilgi kipliğindeki görünümü üzerine yoğunlaştığı için, sezgisel duyu fiilleri çalışmamızın kapsamı dışında tutulmuştur.

3. Kiplik

Kiplik (modality) kavramının ne olduğu ve sınıflandırılmasının nasıl yapılacağı geçmişten günümüze kadar pek çok araştırmacı tarafından tartışılmıştır. Bu tartışmalarda çoğunlukla "Zaman, Görünüş ve Kip" kavramlarına değinilmiş, aradaki benzerlikler ve farklılıklar üzerinden gidilerek kiplik kavramı tanımlanmaya ve sınıflandırılmaya çalışılmıştır. Oysa zaman, görünüş ve kip genel olarak fiillere eklenen eklerle ilgiliyken kiplik biçim bilgisi öğeleri, sözlük öğeleri, söz dizimi öğeleri, tonlama, vurgu ve bağlam gibi işaretleyicilerin tamamı ile ilgilidir. Yani kiplik, fiillere eklenen eklere indirgenemeyecek kadar geniş bir alanda karşımıza çıkar. Zaman, görünüş ve kip bir dil bilgisi sınıflaması ise kiplik de daha çok bir anlam sınıflaması olarak düşünülmelidir.

Kiplik kavramı tanımlanmaya çalışılırken genel olarak "olasılık-zorunluluk, gerçeklik ve konuşurun tutumu" gibi ölçütler temele alınmıştır. Kiplik, tanımlamasından tasnifine kadar pek çok tartışmanın odağında yer alır. Kerimoğlu'na göre (2018: xiv) kiplik (modality), her cümlede bulunan ve konuşur-konuştukları ilişkisine dayanan "söz edimi" tartışmalarını da içeren bir kavramdır.⁵ Kiplik ile bireyin tutumlarının ve bilgisinin kendi konuşmasına nasıl yansıdığı anlaşılır (Palmer, 2001: 8). Bu durum

⁴ Duyu fiilleri, geleneksel beş duyuyu (görme, tatma, duyma, dokunma ve koklama) ölçüt olarak da sınıflandırılmıştır (Viberg, 2001: 1295; 2009: 123; Hirik, 2018: 39; Kamacı Gencer, 2018: 90-91; 2020: 86). Levin ise (1993: 185-187) "Görme Fiilleri, Gözlem Fiilleri, Gözetleme Fiilleri, Uyarı Temelli Fiiller" şeklinde dörtlü bir ayrıma gitmiştir.

⁵ Kiplik tanımlarında genel olarak kişinin tutumları, anlamın ifade şekilleri ve önermeye bakış tarzları öne çıkar (Arslan, 2020: 50). Bu tanımlar için bkz. Palmer (2001: 8), Narrog (2005, 2012), Çürük (2010: 59) ve Hirik (2013: 140).

kipliğin daha çok anlambilimle ilgili bir kavram olduğunu (Aslan Demir, 2008: 17) ve aralarında yakın bir ilişki bulunduğunu gösterir. Bunun yanında mantığın bir alt dalı olan modal mantık da bugünkü kiplik sınıflandırmalarının dayandığı ana öğeleri belirlemiş; mantıksal, tipolojik ve pragmatik yaklaşımlar da kiplik çalışmalarında sıklıkla kullanılmıştır.

Kipliklerin tanımlanmasında olduğu gibi sınıflandırılmasında da farklı ölçütler ve farklı yaklaşımlar kullanılmıştır. Kiplik, mantıkta ve felsefede olasılık ve zorunluluk kavramları temel alınarak sınıflandırılmıştır. Dilbilimsel incelemelerde ise daha çok bilgi ve yükümlülük ayrımı temele alınmıştır.⁶ Bilgi ve yükümlülük ayrımı ile pek çok dilbilimcinin sınıflandırmasını bilgi kipliği-yükümlülük kipliği ikiliği üzerine şekillendirdiği görülmektedir. Bu dilbilimcilerden biri de Palmer'dır. Palmer "Mood and Modality" (1986) adlı kitabın ilk baskısında yaptığı kiplik sınıflandırmasında "bilgi-yükümlülük-devinin" şeklinde üçlü bir ayrım tercih etmiştir. Kitabın diğer baskısında (2001) ise "önerme ve eylem kipliği" üst başlıklarının altında yeniden bir kiplik sınıflaması yapmıştır.

Önerme Kipliği		Eylem Kipliği	
Bilgi Kipliği	Kanıt Kipliği	Yükümlülük Kipliği	Devinim Kipliği
-İhtimal -Çıkarım -Varsayım	-Aktarımsal -Duyusal	-İzin -Zorunluluk -Emir	-Yeterlilik -Gönüllülük

Tablo 1: Palmer'ın (2001) Kiplik Sınıflandırması

Palmer, önerme kipliğinin alt alanı olarak bilgi ve kanıt kipliğine, eylem kipliğinin alt alanı olarak da yükümlülük ve devinin kipliğine yer vermiştir (Palmer, 2001: 22). Palmer'ın bu tasnifi, kiplik çalışmalarında yapılan kapsamlı tasniflerden biridir. Bu sebeple son yıllarda yapılan kiplik çalışmalarında bu tasnif başka araştırmacılar tarafından sıklıkla kullanılmıştır.

4. Bilgi kipliği

Kiplik sınıflandırmalarında farklı ölçütlerin kullanılması farklı sınıflamaların yapılmasına sebep olmuştur. Ancak yine de araştırmacıların en çok fikir birliğine vardığı kiplik kategorisi de bilgi kipliğidir.⁷ Bu sebeple çoğu araştırmacı yaptığı kiplik sınıflandırmalarında bilgi kipliği kategorisine yer vermiştir.

Bilgi kipliği (epistemic modality), bir önermenin doğruluğu, gerçekliği hakkında konuşurun tutumunu yansıtan ifadelerdir (Kerimoğlu, 2018: 97-98). Dilbilimsel çalışmalarda da çoğu zaman yükümlülük kipliği ile birlikte iki temel kategori olarak ele alınmıştır. Bilgi kipliği, semantik ve pragmatik açıdan değerlendirilebilir. Bilgi kipliği, semantik olarak neyin mümkün ve gerekli olduğuyla ilgiliyken pragmatik olarak da birtakım çıkarımlara yol açar (Öztürk ve Papafragou, 2014: 2). Bilgi kipliği aynı zamanda konuşurun varsayımlarının veya olasılıklarının değerlendirilmesiyle ilgilenen bir kategoridir (Coates, 1987: 112; Nuyts, 2001: 21). Bu sebeplerle ihtimal (speculative), çıkarım (deductive) ve varsayım (assumptive) ifadeleri, bilgi kipliğinin alt anlam alanları olarak değerlendirilir. Bu ifadeler Palmer'ın kiplik sınıflandırmasında da yer alır. Palmer'a göre (2001: 24-25) ihtimal kipliğinde konuşurun yargıları kesin dışılık bildirmelidir. Yine çıkarım kipliğinde konuşurun yargıları belli kanıtlara dayanmalıdır. Aynı

⁶ Kiplik sınıflandırmaları ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Kerimoğlu (2018).

⁷ Türkiye Türkçesinde Bilgi Kipliği ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Hirik (2014).

zamanda, bu kanıtlar gözlenebilir olmalıdır. Son olarak varsayım kipliğinde ise konuşurun yargıları, geneli kapsayan bir çıkarsamayı işaret etmelidir.

4.1.İhtimal kipliği

“Bir şeyin olabilmesi durumu, olasılık, olabilirlik.” (TDK, 1998: 1054) olarak tanımlanan ihtimal, kiplik ifadelerde eksik bilgi içermesi veya kesin dışılık ifade etmesi yönüyle ele alınmıştır. Bir önermenin yüksek ihtimalle doğruluğu olabilirlik; önermenin düşük ihtimalle doğruluğu ise olasılık terimleri ile karşılanabilir (Kamacı Gencer, 2019: 40-44). İhtimal kipliği, konuşucunun bilgisine karşı güvensiz tutumunu işaretler (Üzüm, 2019: 116)⁸. Cümleye ihtimal anlamı katabilecek zarf, bağlaç, ek vb. kiplik işaretleyiciler vasıtasıyla bir cümlede ihtimal kipliği işaretlenebilir.

EŞİ’de⁹ içinde vücut-durum duyu fiili bulunan; kesin dışılık, olasılık veya belirsizlik bildirdiği düşünülen on üç tane ihtimal kipliği cümlesi tespit edilmiştir. Bu cümleler, ihtimal anlamını verecek kiplik işaretleyicilerden vücut-durum duyu fiili, zarf, bağlaç, ek vb. düşünülerek incelenmiştir. Yapılan incelemeler sonrasında, ihtimal kipliğinin işaretlenmesinde vücut-durum duyu fiillerinin doğrudan etkisinin olduğu iki cümle tespit edilmiştir. Tespit edilen cümleler ve bu cümlelerin açıklamaları şu şekildedir:

“Neredeyse, hemen yakında” anlamlarını veren “ha ... ha ...” bağlacı, EŞİ’de neredeyse anlamıyla bir cümlede kullanılmıştır. “Ha ... ha ...” bağlacı, bu cümledeki vücut-durum duyu fiili ile bir anlam bütünlüğü kurarak ilgili cümleyi ihtimal kipliğinde işaretlemiştir. Bu sebeple, ilgili cümlelerin kiplik anlamının tespitinde hem vücut-durum duyu fiili hem de “ha ... ha ...” bağlacı kiplik işaretleyicisi olarak görev almıştır:

- “(Ramiz Efendi duraklama geçirir gibi yapınca Reis cesaret vermek istedi:)

Bak Ramiz, ayakların yerden ha kesildi ha kesilecek. (Gel doğrusunu söyle...)” (Tahir, 2019: 429).

-sa eki dilek, şart, buyruk, ihtimal, karşılaştırma, zıtlık gibi işlevlerde kullanılabilir (Benzer, 2010: 132-136). Türkyılmaz (2019: 87) ise -sa ekinin kullanıldığı cümlelerde tahmin, faraziye, kuvvetli tahmin işlevlerinin tespit edilebileceğini belirterek -sa ekini almış fiilin aynen tekrarlandığında tahmin anlamını kuvvetlendirdiğini belirtmiştir. Bu bilgilerden hareketle, EŞİ’de, vücut-durum duyu fiilinin birleşik fiil çekiminde -sa ekini alarak ihtimal kipliğini işaretleyen bir cümleye rastlanmıştır. İlgili cümlede vücut-durum duyu fiili ve aldığı ek, ihtimal kipliğinin işaretleyicisi görünümündedir:

- “(Ben bizim Enişte Bey’in evinde birisiyle tanışmıştım.) Eğer aklımda yanlış kalmadıysa, La Fransez şirketinin direktörü demişlerdi. (Kısa boylu, şişman bir Fransız...)” (Tahir, 2019: 242).

Yukarıda tespiti yapılan iki cümle dışında ihtimal kipliğinde işaretlenen diğer cümlelere bakıldığında, ilgili cümlelerde vücut-durum duyu fiillerinin kiplik anlamının tespitine doğrudan bir katkısının olmadığı görülmüştür. Bu cümlelerde kiplik işaretleyicisi olarak zarf, bağlaç, ek ve diğer yapılar öne çıkmıştır. Kiplik anlamı zarfın, bağlacın, ekin ve diğer yapıların belirlediği cümleler ve bu cümlelerin açıklamaları ise şu şekildedir:

⁸ İhtimal kipliği, “ihtimal-kurgu” (Üzüm, 2019) ve “kurgusal kiplik” (Kamacı Gencer, 2019) terimleriyle de karşılanmıştır.
⁹ Çalışmada örnekleme oluşturan Kemal Tahir’in “*Esir Şehrin İnsanları*” romanı “EŞİ” şeklinde kısaltılmıştır.

Bir konuşucunun ilettiği durum ya da olayın gerçekleşmesinin olasılık derecesini belirten “belki, kuşkusuz, ne yazık ki” gibi ögeler kipselleştiricilerdir (İmer, Kocaman ve Özsoy, 2011: 176). Bu kipselleştiricilerden biri olan “belki” sözcüğü, “muhtemel olarak, olabilir ki” (TDK, 1998: 263) anlamıyla EŞİ’de iki cümlede zarf göreviyle kullanılmıştır. Bu sebeple zarf göreviyle kullanılan “belki” sözcüğü, vücut-durum duyu fiili içeren bu cümleleri ihtimal kipliğinde işaretlemiştir:

- “(“*Senin haberin yok enişte... İstanbul’u işgal edecekler bunlar yakında...*”

“İstanbul’u mu? Zaten işgallerinde değil mi İstanbul?”

*“Yeniden asker çıkaracaklarmış... Yüzde yüz.) O zaman **belki** kan gövdeyi götürülecekmiş İstanbul’da... (Mimlediklerinin n’olacağı bilinmezmiş...)”* (Tahir, 2019: 53).

- “(“*Nereye başvurayım hemşire hanım?*”

“Aklım ermez efendim...”

*“Ama, pek önemli... Ölüm-kalım meselesi...) **Belki** binlerce din kardeşimizin canını kurtaracağız... (Nice ocakların sönmesini önleyebileceğiz...)”* (Tahir, 2019: 205-206).

Zarf olarak kullanıldığında “kısaca bir süre içinde, hemen hemen” (TDK, 1998: 1646) anlamlarını veren “neredeyse” sözcüğü, EŞİ’de “hemen hemen” anlamıyla bir cümlede kullanılmıştır. Zarf göreviyle kullanılan “neredeyse” sözcüğü, vücut-durum duyu fiili içeren ilgili cümleyi ihtimal kipliğinde işaretlemiştir:

- “(Asıl şimdi dehşete kapılmıştı.) Hem de öylesine bir dehşet ki **nerdeyse** dişleri birbirine vuracak. (Var kuvvetiyle açtığı gözlerini kapıya dikerek, içeriye gebe bir kadının, artık “öteki zanlı” diye anılan Nedime Hanım’ın girmesini bekledi.)” (Tahir, 2019: 288).

“Görünüşe göre, sanılır ki, anlaşılan” (TDK, 1998: 811) anlamlarını veren “galiba” sözcüğü, EŞİ’de vücut-durum duyu fiili içeren cümleyi ihtimal kipliğinde işaretleyen bir başka zarf görünümündedir:

- “(Babasının sağlığında kalabalık konağı, uçsuz bucaksız yalını, girenin çıkanın hesapsız olduğu köşkü kimin, nasıl idare ettiğini düşünür, şaşırırdı.) Bir tek Nermin’le, bir mini mini Ayşe’ye karşı sorumluluğunu bile işte **galiba** yüzüne gözüne sıvaştırmıştı. (Bu ölçsüz pohpohlama, üzerinde hiç de iyi etki yapmadı.)” (Tahir, 2019: 345).

Bağlaç olarak kullanıldığında “olsa olsa, ya ... ya, ihtimal” (TDK, 1998: 263) anlamına gelen “belki” sözcüğü, EŞİ’de vücut-durum duyu fiili içeren bir cümlede tespit edilmiştir. Bağlaç göreviyle kullanılan “belki” sözcüğü, ilgili cümleyi ihtimal kipliğinde işaretlemiştir:

- “(Reis, davalıya döndü:

“Şimdi buyrun!”

*Suat Bey, **belki** sözü kesildiği için, **belki** de biraz düşünme fırsatı bulup sözün faydasızlığını anladığından usanmış bir hareketle omuzlarını silkti, kelimeleri arayarak açıkladı:*

(“Ben şeref lekeleyecek bir suçtan mahkûm edilmedim.)” (Tahir, 2019: 116).

Adres
RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi
Osmanağa Mahallesi, Mürver Çiçeği Sokak, No:14/8
Kadıköy - İSTANBUL / TÜRKİYE 34714
e-posta: editor@rumelide.com
tel: +90 505 7958124, +90 216 773 0 616

Address
RumeliDE Journal of Language and Literature Studies
Osmanağa Mahallesi, Mürver Çiçeği Sokak, No:14/8
Kadıköy - ISTANBUL / TURKEY 34714
e-mail: editor@rumelide.com,
phone: +90 505 7958124, +90 216 773 0 616

Seçeneği, çeşitliliği veya tercihi belirten (TDK, 1998: 2360) “ya da” bağlacı, EŞİ’de vücut-durum duyu fiili içeren cümleyi ihtimal kipliğinde işaretlemiştir:

- “(Sonra saatler iki taraf için de pek hızlı geçer ya da hiç geçmek bilmez! Oradaki ayrılış, başka ayrılışların hepsinden daha zordur. Diğerlerinde, oradaki kadar imkânsızlık olamaz.) Çok bunalırsanız her şeyi göze alır birlikte gidersiniz **ya da** birlikte kalırsınız! (Böyle bir imkân yoktur cezaevlerinde...)” (Tahir, 2019: 180).

-Ar/-Ir eki kiplik işleviyle kullanıldığında gereklilik, kesinlik, tahmin, alışkanlık, istek, buyruk, söz verme gibi kiplik anlamları işaretler (Benzer, 2012: 198-199). Bu sebeple cümlede hangi kiplik anlamın kastedildiği diğer kiplik işaretleyicilerine bakılarak belirlenmelidir. Yine “İki cümleyi sebep bildirerek birbirine bağlar.” ve “Herhangi bir yargıya vararak, niteleyerek, sanarak, diyerek” (TDK, 1998: 606) anlamlarıyla kullanılan “diye” sözcüğü kipsel alanda¹⁰ “yakın olasılık, tahmin” (Hirik, 2015: 1375) anlamlarını verecek şekilde kullanılır. Bu bilgilerden hareketle, EŞİ’de hem vücut-durum duyu fiili hem “-Ir diye” yapısını içeren ve ihtimal kipliğini işaretlediği düşünülen bir cümleye rastlanmıştır. İlgili cümledeki “-Ir diye” yapısı, cümleyi ihtimal kipliğinde işaretlemiştir:

- “(Satmayı düşünmüyorsunuz değil mi? Birkaç kez tellallar müşteri getirip gezdirdiler.) Ödüm koptu, çalgıya çengiye meraklı yeni bir zengin alır diye...”

“(Yok, hayır! Oturmayı düşünüyorum bu yaz... Ne dersiniz, barınabilir mi?)” (Tahir, 2019: 61).

-sA ekinin ihtimal, tahmin, kuvvetli tahmin vb. anlamlara geldiğine önceki bölümlerde değinilmişti. Bu bilgiden hareketle, EŞİ’de hem vücut-durum duyu fiili hem “-sA diye” yapısını içeren ve ihtimal kipliğini işaretlediği düşünülen iki cümleye rastlanmıştır. İlgili cümlelerdeki “-sA diye” yapısı, cümleleri ihtimal kipliğinde işaretlemiştir:

- “(Geçenlerde dediğim gibi, derviş kılığında çıkmayı göze alamıyordum.) Tanıdıklara rastlars**am** **diye** ödüm kopuyordu. (İlk zorluk seçmekten çıktı.)” (Tahir, 2019: 71).
- “(Ölümden korkmadığımı gördünüz, komutanım; ben, ölmekten korkuyorum.) Yani öldükten sonra da bu acılar sürer**se diye** ödüm kopuyor! (Acı çeken gövde mi, ruh mu? Bunu kesinlikle bilmek ne büyük mutlulukmuş!)” (Tahir, 2019: 26).

Gerçek koşul cümlelerinde konuşucu, koşulun gerçekleştirildiği, gerçekleştirilebilir olduğu veya gerçekleştirilebilir olacağı düşüncesiyle hareket eder. Yan cümleleri geniş, şimdiki, geçmiş ve gelecek zamanda kurulan bu cümlelerde konuşucu, eylemin gerçekleşme ihtimalinin derecesini bildirir (Ersen-Rasch ve Onası, 2015: 221). EŞİ’de vücut-durum duyu fiili içeren ve yan cümleleri geniş zamanla kurulan iki koşul cümlesine rastlanmıştır. Bu koşul cümlelerindeki geniş zamanlı yan cümleler, ilgili cümleleri ihtimal kipliğinde işaretlemiştir:

- “(İçeri giren nefere emretti:

“Beyefendinin öteberisini aşağı götür.) Düşürür kır**arsan** gözünü patlatırım. (Kâmil Bey’e gülümsedi.)” (Tahir, 2019: 387).

¹⁰ Zarfların kipsel alandaki görünimleri ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Hirik (2015).

- “(Beni bir güzel dinleyin, hitamında boynum kıldan ince.) Şuraya darağacı getirip asarsanız canum yanmaz! (Benim gibi köpeğin bin tanesi, ayağının tozuna kurban olsa ne lazım gelir paşa baba! Biz haddimizi biliriz.)” (Tahir, 2019: 428).

4.2.Çıkarım kipliği

Mantık'ta “Belli önermelerin kabul edilen veya gerçek olan doğruluklarından veya yanlışlıklarından, başka önermelerin kabul edilen veya gerçek olan doğruluk veya yanlışlıklarını çıkarma.” (TDK, 1998: 470) olarak tanımlanan çıkarım, kiplik ifadelerde ise genel olarak iki önermenin ima etme ilişkisi kurarak birbirine bağlanması olarak karşımıza çıkar (Kamacı Gencer, 2020: 66-67). Çıkarım kiplikleri, olasılık kavramıyla iç içedir. Bu sebeple çıkarım kipliklerinde konuşur ya dayanağını ortaya koyar ya da dinleyici konuşurun neden o tip bir sonuca ulaştığını belli veriler ışığında bulur (Kerimoğlu, 2018: 41). Çıkarım kipliğinde konuşur dayanağını ortaya koyarken kendi hislerinden ya da kendi bilgisi veya deneyiminden faydalanabilir.

Çıkarım ifadeleri sınıflandırılırken farklı ölçütler kullanılmıştır. Sınıflamalar, “akıl yürütmeye dayalı çıkarım ve sonuca dayalı çıkarım” (Willett, 1988; Hirik, 2015: 1372-1375) şeklinde iki gruba veya “tümdengelim, tümevarım ve örnekleme” (Çüçen, 2013) şeklinde üç gruba ayırarak yapılmıştır. Ancak çıkarım kiplikleri, özellikle bağlam ile yakın ilişkilidir. Bu sebeple konuşurun ön bilgisinin derecelendirilmesi (Aka, 2020: 71) şeklinde yapılan sınıflandırmalar, çıkarım kipliklerinin tespitini kolaylaştırır. EŞİ'de de vücut-durum duyu fiili içerip çıkarım kipliğini işaretleyen cümlelerde kiplik analizi, konuşurun ön bilgisi değerlendirilerek yapılmıştır.

EŞİ'de içinde vücut-durum duyu fiili bulunan, konuşurun yargılarının gözlenebilir kanıtlara dayandığı düşünülen ve bu sebeple çıkarım kipliğini işaretleyen on sekiz cümle tespit edilmiştir. Bu cümlelerde konuşur çıkarımda bulunurken ya hislerini kullanmış ya da bilgi ve deneyimi sonucunda bir çıkarıma ulaşmıştır. Bu sebeple, EŞİ'de çıkarım kipliğinde işaretlenen cümleler “konuşurun kendi hisleri sonucu yaptığı çıkarım ve konuşurun bilgi ve deneyimi sonucunda yaptığı çıkarım” şeklinde iki gruba ayrılmıştır. Yapılan incelemeler sonrasında ise, çıkarım kipliğinin işaretlenmesinde vücut-durum duyu fiillerinin doğrudan etkisinin olduğu üç cümle tespit edilmiştir. Tespit edilen cümleler ve bu cümlelerin açıklamaları şu şekildedir:

Hem geçmiş hem de geleceğe yönelik çıkarımlarda bulunmak için kullanılan işaretleyicilerden biri olan “-mİştİr” eki (Hirik, 2014: 353), EŞİ'de bir cümlede vücut-durum duyu fiiline eklenmiş ve bu cümleyi çıkarım kipliğinde işaretlemiştir. İlgili cümlede, vücut-durum duyu fiili ve aldığı ek çıkarım kipliği işaretleyicisi görünümündedir:

- “(“Geldin mi İbrahim Çavuş?”
“Geldik sayende beyim... Geciktik de şimdi geldik.) Canın sıkılmıştır öyle ya ... (Ablam mı geldi bugün?)” (Tahir, 2019: 374).

EŞİ'de konuşurun kendi bilgisi ve deneyimi sonucu yaptığı çıkarımı içeren cümleler incelendiğinde, bu cümlelerden bazılarının sonuca dayalı çıkarım ve akıl yürütmeye dayalı çıkarım (Willett, 1988; Hirik, 2015) cümlelerine de örnek olabileceği gözlenmiştir. EŞİ'de konuşurun kendi bilgisi ve deneyimi sonucu yaptığı çıkarım içinde yer alan ve akıl yürütmeye dayalı çıkarım özelliği taşıyan cümlelerde ise vücut-durum duyu fiilleri çıkarım kipliği işaretleyicisi görünümündedir:

- “(Sesi titremeye başlamıştı. Alışık bir hareketle önlüğünün ucunu aradı. Bulamayınca, gözlerini parmaklarıyla kuruları:

Anamı Kâbe yolunda...”

“Çık rezil! Defol! Dur herif! İmzalamadan nereye?”) Yüzbaşı yargıç, Ramiz’in arkasından, ‘Çattık belaya!’ der gibi başını salladı. (Yazıcıya saati sordu.)” (Tahir, 2019: 299).

- “(Yorgun yorgun gülümsedi.) Kâmil Bey’e ‘Var mısın?’ anlamında göz kırptı.

(“Hayır! Teşekkür ederim. Ben de eve erken gitmeliyim... Müjde götürmek lazım...” (Tahir, 2019: 228).

Yukarıda tespiti yapılan üç cümle dışında çıkarım kipliğinde işaretlenen diğer cümlelere bakıldığında, ilgili cümlelerde vücut-durum duyu fiillerinin kiplik anlamın tespitine doğrudan bir katkısının olmadığı görülmüştür. Bu cümlelerde kiplik işaretleyicisi olarak bağlam ve diğer yapılar öne çıkmıştır. Kiplik anlamı bağlamın ve diğer yapıların belirlediği cümleler ve bu cümlelerin açıklamaları ise şu şekildedir:

EŞİ’de vücut-durum duyu fiili içeren ve konuşurun kendi hisleri sonucu yaptığı çıkarıma örnek olan dört cümleye rastlanmıştır:

- “(Oysa parası yoktu ama, gene de hatırı sayılır büyük zenginlerdendi.) ‘Belki de duyduğum korkulu şeyler bile asıl gerçek değil... Çünkü benim için bu durumda kesin umutsuzluk daha söz konusu olamaz.’ diye geçirdi aklından...” (Tahir, 2019: 56).

- “(Birisine yenilmiş de, namuslu bir boğuşmadan kahpece vazgeçiyormuş gibi kapıdan ayrıldı.) Kuvvetsizliğini anıyor, pek ağır bir yükün altında göğsü sıkışıyordu. (Bu darlığı ne zaman duysa, Sefillerden “Foşlövân “.... Baba”nın yüklü arabası altına giren...” Jean Valjean’ı düşünürdü.)” (Tahir, 2019: 317).

- “(Hizmetçi kahve getirdiği zaman saat biri vurdu.)

Kalkacağı sıra Kâmil Bey’in aklına bir şey gelmişti. (Nedime Hanım’ın yüzüne dikkatle bakarak, adeta emreder gibi konuştu:)” (Tahir, 2019: 266).

- “(Kâmil Bey, Ramiz Efendi’nin sözlerini anlamadı bile... Büyük, fakat tatlı bir yorgunluk duyuyordu.) Umut ağır bir yük gibi omuzlarına çökmüştü. (Milletinde Fatma Hanım gibi kadınların bulunması ona İnönü zaferlerinden daha önemli görünüyor, Kadir’in annesini Nedime Hanım’dan bile çok daha yüksek, çok daha kudretli, daha güvenilir buluyordu.) (Tahir, 2019: 423).

EŞİ’de vücut-durum duyu fiili içeren ve konuşurun kendi bilgisi ve deneyimi sonucu yaptığı çıkarıma örnek olan on dört cümle tespit edilmiştir. Bu cümlelerden bazıları şunlardır:

- “(Nermin’in halası, Nişantaşı’nın en değerli kârgir konaklarından birini satın almış, girişten başlayarak tıka basa antika eşyalarla doldurmuştu.) ‘Buna dayalı döşeli denmez, düpedüz antika deposu denir.’ diye suratını buruşturdu, ilk gördüğünde Kâmil Bey; bu kadar pahalı karışıklığın içinde yaşamaya insanların kendilerini nasıl mahkûm ettiklerini bir türlü de anlayamadı” (Tahir, 2019: 34).

- “(Kâmil Bey kapıyı örttü. Çantasını duvarın dibine, ayıp bir « şeymiş gibi adeta sakladı. Yağmurluğunu çıkardı.) Üstündeki ıslaklıkla uğraşır gibi yaparak etrafa göz attı, gördüğü hazın manzarayı bir daha hiç unutmadı” (Tahir, 2019: 147).
- “(Alt dudağı belli belirsiz titriyordu. Bu, ağlayacağına alametti. Oysa ağlamaması lazım geldiğini, bunun umutsuz erkekler üzerinde yıkıcı bir etki yapacağını biliyordu. Yan gözle baktı. Kâmil Bey, sigaralı elinin başparmağıyla bıyığını okşayarak dalmıştı.) Ahmet çaresiz bir çocuk gibi ellerini kavuşturmuş. (Ağlamamak mümkün değil.)” (Tahir, 2019: 240).

Konuşurun kendi bilgisi ve deneyimi sonucu yaptığı çıkarımı içeren cümlelerin bazılarının sonuca dayalı çıkarım ve akıl yürütmeye dayalı çıkarım cümlelerine de örnek olabileceğinden önceki bölümlerde bahsedilmişti. Bu bilgiden hareketle, EŞİ’de konuşurun kendi bilgisi ve deneyimi sonucu yaptığı çıkarım içinde yer alan, vücut-durum duyu fiili içeren ve sonuca dayalı çıkarım özelliği de taşıyan cümleler ise şunlardır:

- “(‘Gavura da iki çift laf edeydin. Şöyle, şöyle deseydin... İyi vallaha...’
‘Dedim.’
‘Kabul etti mi?’
‘Bilmem. Hiç sesini çıkarmadı.’
‘Karşılığına güç yetirememiştir.’) Aldı gavur ağzının payını öyleyse... (Boyunu bir güzel ölçtü demek... Aferin...)” (Tahir, 2019: 375).
- “(Mahpus, ilk hareket olarak sağ eliyle sol bileğini ovuşturmuş, deminden beri hiç soluklanmadan duruyormuş gibi, ciğerlerini derin derin hohlayarak boşaltmıştı.) Artık kederli yeşil gözlerini insanlardan kaçırmıyordu. (Rahatlamıştı.)” (Tahir, 2019: 113).

EŞİ’de çıkarım kiplikleri bağlam dışında başka kiplik işaretleyicileri vasıtasıyla da işaretlenmiştir. Bu işaretleyicilerden biri de “-mİş olmalı” yapısıdır. “-mİş olmalı” yapısı, sonuca dayalı çıkarımsal anlatımlarda kullanılır (Hirik, 2014: 269). Bu sebeple “-mİş olmalı” yapısı, EŞİ’de vücut-durum duyu fiili içeren bir cümleyi çıkarım kipliğinde işaretlemiştir:

- “(Etrafindakilere döndü. “Birisi mahpusa girdi mi, öldü beller imansız takımı... ‘Mahpusun parası pul, karısı dul’ diye laf çıkarılmış... Hele domuz hele...) Başka bir şey hatırlamış **olmalı** ki yiyeceği değiştirdi. (Kurnaz kurnaz göz kırptı.)” (Tahir, 2019: 111).

4.3. Varsayım kipliği

“Kanıtlanmadan, geçici veya kalıcı olarak benimsenen önerme; deneyle henüz yeter derecede doğrulanmamış ama doğrulanacağı umulan teorik düşünce, faraziye, hipotez.” (TDK, 1998: 2333) olarak tanımlanan varsayım; kiplik ifadelerde olanaksız, kesin olmayan, nispeten imkânlı vb. derecelerdeki anlam alanına işaret eder (Üzüm, 2019: 116). Varsayım kipliğinde¹¹, konuşur yargısının gerçekliğinden emin değildir. Konuşur, bu emin olamama temelinde geleceğe yönelik bir tasarım kurmayı amaçlar

¹¹ Varsayım ifadesi, konuşurun daha sonra dile getireceklerine temel teşkil eder ve bu sebeple de varsayım ifadeleri şart ifadelerine benzer (Kerimoğlu, 2018: 42).

(Kerimoğlu, 2018: 41). Varsayım ifadelerinde o anda gerçekleşmemiş olan bir durumu veya olasılığı gerçekleştirmiş gibi kabul etme söz konusudur.

İhtimal, çıkarım ve varsayım kiplikleri; temelde konuşurun bir önermenin doğruluğu veya gerçekliği ile ilgili tutumunu içerdiği için benzerlikler taşır. Bu benzerlikler de bazen bu kiplik türlerinin ayırt edilmesini zorlaştırır. İhtimal, çıkarım ve varsayım kiplikleri arasındaki fark, yargıların niteliği veya sağlamlığı açısından ele alınabilir. Varsayım kipliğinde, çıkarım kipliğinde olduğu kadar nitelikli veya sağlam bir yargı verilmezken; yine varsayım kiplikleri deneyimsel olma, mantıksal akıl yürütmeye dayanma gibi özellikleri sebebiyle ihtimal kipliğinden daha nitelikli veya sağlam yargı içerir (Kamacı Gencer, 2020: 72). Bu sebeple, yargının niteliğine veya sağlamlığına bakmak, bir cümlemin kiplik türünü tespit etmeyi kolaylaştırır.

EŞİ’de içinde vücut-durum duyu fiili bulunan, gerçekleşmemiş durumların gerçekleşmiş gibi kabul edildiği düşünülen ve geleceğe yönelik bir tasarım kurmayı amaçlayan on üç cümle tespit edilmiştir. Bu cümleler, varsayım anlamını verecek olan kiplik işaretleyicilerden vücut-durum duyu fiili, zarf, ek ve diğer yapılar düşünülerek incelenmiştir. Yapılan incelemeler sonrasında, varsayım kipliğinin işaretlenmesinde vücut-durum duyu fiillerinin doğrudan etkisinin olduğu iki cümle tespit edilmiştir. Tespit edilen cümleler ve bu cümlelerin açıklamaları şu şekildedir:

Bir olayın konuşma zamanında gerçek olmadığı ya da gelecekte de gerçek olmayacağı kesindir. Buna rağmen konuşucu gerçek dışı koşul tümceleri ile “-sAydI” ekini de kullanarak olay hakkında bir varsayım yürütebilir (Ersen-Rasch ve Onası, 2015: 221). Bu cümleler de varsayım kipliği ile işaretlenebilir. EŞİ’de, vücut-durum duyu fiili ve bu fiile eklenen “-sAydI” yapısı bir cümleyi varsayım kipliğinde işaretlemiştir. İlgili cümlede, vücut-durum duyu fiili ve aldığı “-sAydI” yapısı varsayım kipliği işaretleyicisi görünümündedir:

- “*Elimizden bir kaza çık**saydı**, birisini **yeseydik** amenna ...*” (Tahir, 2019: 135).

“Fiil+mİş gibi” yapısını içeren cümleler varsayım kipliğini işaretleyebilir (Hirik, 2015). EŞİ’de de “vücut-durum duyu fiili+mİş gibi” yapısını içeren bir cümle varsayım kipliğinde işaretlenmiştir. İlgili cümlede, vücut-durum duyu fiili ve aldığı “mİş gibi” yapısı varsayım kipliği işaretleyicisi görünümündedir:

- “*Kahvede bu gece herkes **soluklarını kesmiş gibiydi***” (Tahir, 2019: 220).

Yukarıda tespiti yapılan iki cümle dışında varsayım kipliğinde işaretlenen diğer cümlelere bakıldığında, ilgili cümlelerde vücut-durum duyu fiillerinin kiplik anlamın tespitine doğrudan bir katkısının olmadığı görülmüştür. Bu cümlelerde kiplik işaretleyicisi olarak zarf, ek ve diğer yapılar öne çıkmıştır. Kiplik anlamı zarfın, ekin ve diğer yapıların belirlediği cümleler ve bu cümlelerin açıklamaları ise şu şekildedir:

Sorulu olmayan cümlelerde, anlatılan düşüncenin gerçekte var olmayıp öyle sanıldığını gösteren “sanki” zarfı (TDK, 1998: 1905), kipsel alanda varsayım kipliğini işaretler (Hirik, 2015: 1372). EŞİ’de vücut-durum duyu fiili içeren üç cümlede “sanki” zarfı varsayım kipliğini işaretlemiştir:

- “***Sanki** duvarlar birbirine yaklaşıyor, **ciğerlerimi sıkıştırıyor***” (Tahir, 2019: 30).
- “*Mutluluk kocaman elleriyle **sanki omuzuna basmıştı***” (Tahir, 2019: 121).
- “*Oysa bir şeye canım sıkıldı mı benim **karnım sanki genişler***” (Tahir, 2019: 308).

Kipsel alanda “varsayım, tahmin” (Hirik, 2015) görünümünde olan diyelim sözcüğü, EŞİ’de “haydi” zarfı ile ilgi kurmuştur. “Haydi ... diyelim” yapısı, EŞİ’de vücut-durum duyu fiili içeren bir cümlede varsayım kipliğini işaretlemiştir:

- “**Haydi elin kalem tuttu diyelim**” (Tahir, 2019: 169).

Bir olayın konuşma zamanında gerçek olup olmadığının ya da gerçek olup olmayacağını belli olmadığı varsayımli koşul cümlelerinde -sA eki kullanılır (Ersen-Rasch ve Onası, 2015: 221). Bu cümleler varsayım kipliğinde işaretlenebilir. EŞİ’de vücut-durum duyu fiili içerip varsayımli koşul cümlesi görünümünde olan üç cümle, varsayım kipliğinde işaretlenmiştir:

- “Hilafım **varsa** suratıma çarpsın!” (Tahir, 2019: 297).
- “Bir suçumuz **varsa** can baş üstüne...” (Tahir, 2019: 296).
- “Şimdi, aklın varsa, az biraz düşün de karşılığını ver bakalım!” (Tahir, 2019: 97).

“Fiil+mİş gibi” yapısını içeren cümlelerin varsayım kipliğinde işaretlenebildiğinden önceki bölümlerde bahsedilmişti. EŞİ’de vücut-durum duyu fiili ve “fiil+mİş gibi” yapısını içeren dört cümlede “fiil+mİş gibi” yapısı varsayım kipliğini işaretlemiştir:

- “Budala bir hareketle birisini **aldatmış gibi** ellerini ovuşturdu” (Tahir, 2019: 286).
- “Enişte Bey birden **hatırlamış gibi** gözlerini açtı.” (Tahir, 2019: 47).
- “Çok büyük bir felakete **uğramış gibi** içini çekti” (Tahir, 2019: 12).
- “Kâmil Bey ayıp bir şey yapıyor**muş gibi**, utançla gözlerini duvardaki levhalarda, raflardaki öteberide gezdirdi” (Tahir, 2019: 59).

Sonuç

Kemal Tahir’in *Esir Şehrin İnsanları* romanında vücut-durum duyu fiillerinin Palmer’ın bilgi kipliği kategorisini işaretleyip işaretlemediğini ve vücut-durum duyu fiilleri dışında kullanılan diğer kiplik işaretleyicilerinin kiplik anlamın belirlenmesindeki rolünü açıklamayı amaçlayan bu çalışmamızda aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

Yaptığımız incelemeler sonucunda, *Esir Şehrin İnsanları*’nda vücut-durum duyu fiili içeren cümlelerde bilgi kipliği ve onun alt anlam alanları olan ihtimal, çıkarım ve varsayım kipliklerinin işaretlendiği tespit edilmiştir. Bu çalışmada vücut-durum duyu fiili içeren kırk dört cümle analiz edilmiştir. Bu cümlelerden on üçü ihtimal kipliğinde, on sekizi çıkarım kipliğinde ve on üçü varsayım kipliğinde işaretlenmiştir. İhtimal kipliğinde işaretlenen cümlelerden iki tanesinde, çıkarım kipliğinde işaretlenen cümlelerden üç tanesinde ve varsayım kipliğinde işaretlenen cümlelerden iki tanesinde kiplik işaretleyicisi olarak vücut-durum duyu fiillerinin etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Buna ek olarak, vücut-durum duyu fiillerinin, analiz edilen kırk dört cümleden yola çıkılarak, bilgi kipliğini ve onun alt anlam alanlarını işaretlemeleri için diğer kiplik işaretleyicileri ile bir bütün hâlinde değerlendirilmeleri gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Esir Şehrin İnsanları'nda vücut-durum duyu fiili içerip ihtimal kipliğini işaretleyen cümleler analiz edildiğinde; kiplik işaretleyicisi olarak bağlam ile beraber vücut-durum duyu fiillerinin, zarfların, bağlaçların, eklerin ve diğer yapıların ön plana çıktığı gözlenmiştir. İki cümlede vücut-durum duyu fiilleri, dört cümlede zarflar, üç cümlede bağlaçlar ve altı cümlede ise ekler ve diğer yapılar cümlelerin kiplik anlamını belirlemiştir. Örneğin, “belki” sözcüğü farklı cümlelerde hem zarf hem bağlaç görevinde kiplik işaretleyicisi olarak kullanılmış ve ilgili cümleleri ihtimal kipliğinde işaretlemiştir. Buna ek olarak, vücut-durum duyu fiilleri bir cümlede bağlaçla anlam bütünlüğü kurarak başka bir cümlede ise ek alarak kiplik işaretleyicisi göreviyle kullanılmış ve ilgili cümleleri ihtimal kipliğinde işaretlemiştir.

İhtimal kipliğinde öne çıkan bir diğer işaretleyici ise “-sA” ekidir. “-sA” eki hem tek başına hem de farklı yapılar oluşturarak ihtimal kipliğinin işaretlenmesine katkı sağlamıştır. -sA eki, vücut-durum duyu fiillerinde birleşik çekime girerek bir cümleyi ihtimal kipliğinde işaretlemiştir. Yine geniş, şimdiki, geçmiş, gelecek zaman ile kurulup üstüne -sA eki alan yan cümleler de temel cümlelerini ihtimal kipiyle işaretlemiştir. Ayrıca, dilek, şart, buyruk, ihtimal, karşılaştırma, zıtlık, tahmin, faraziye, kuvvetli tahmin gibi kiplik anlamları işaretleyen “-sA” eki, “diye” sözcüğüyle birleşerek “-sA diye” yapısını oluşturmuştur. Gerekliklik, kesinlik, tahmin, alışkanlık, istek, buyruk, söz verme gibi kiplik anlamları işaretleyen “-Ar/-Ir” eki de yine “diye” sözcüğüyle birleşerek “-Ar/-Ir diye” yapısını oluşturmuştur. Kipsel alanda “yakın olasılık, tahmin” anlamlarını verdiği bilinen “diye” sözcüğü ile oluşturulan bu yapılar, vücut-durum duyu fiili içeren cümlelerde ihtimal kipliğini işaretlemek için kullanılmıştır.

Esir Şehrin İnsanları'nda vücut-durum duyu fiili içerip çıkarım kipliğini işaretleyen cümleler analiz edildiğinde; kiplik işaretleyicisi olarak bağlamın ve vücut-durum duyu fiillerinin öne çıktığı tespit edilmiştir. Dört cümlede konuşurun kendi hisleri sonucu yaptığı çıkarım gözlenirken on dört cümlede ise konuşurun kendi bilgisi ve deneyimi sonucu yaptığı çıkarım gözlenmiştir. Konuşurun kendi bilgisi ve deneyimi sonucu yaptığı çıkarım cümleleri içinde, sonuca dayalı çıkarım ve akıl yürütmeye dayalı çıkarım ifade eden cümleler tespit edilmiştir. Özellikle sonuca dayalı çıkarım cümlelerinde kullanılan “-mİş olmalı” yapısının, cümleyi çıkarım kipliğinde işaretlediği tespit edilmiştir. Buna ek olarak, konuşurun kendi bilgisi ve deneyimi sonucu yaptığı çıkarım içinde yer alan ve akıl yürütmeye dayalı çıkarım özelliği de taşıyan cümlelerde vücut-durum duyu fiilleri kiplik işaretleyicisi olarak kullanılmıştır. Ayrıca, vücut-durum duyu fiiline eklenen ve geçmiş ya da geleceğe yönelik çıkarımlarda bulunurken kullanılan “-mİştİr” eki de vücut-durum duyu fiili ile birlikte çıkarım kipliğini işaretlemek için kullanılmıştır.

Esir Şehrin İnsanları'nda vücut-durum duyu fiili içerip varsayım kipliğini işaretleyen cümleler analiz edildiğinde; kiplik işaretleyicisi olarak bağlam ile beraber vücut-durum duyu fiillerinin, zarfların, eklerin ve diğer yapıların ön plana çıktığı gözlenmiştir. Sorulu olmayan cümlelerde, anlatılan düşüncenin gerçekte var olmayıp öyle sanıldığını gösteren “sanki” sözcüğü zarf olarak kullanıldığında ilgili cümleleri varsayım kipliğinde işaretlemiştir. Yine kipsel alanda “varsayım, tahmin” görünümünde olan “diyelim” sözcüğü de “haydi” zarfıyla ilgi kurduğunda oluşan “haydi ... diyelim” yapısı, bir cümleyi varsayım kipliğinde işaretlemiştir. Varsayımli koşul cümlelerinde ise bir olayın konuşma zamanında gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini anlamak güçtür. Bu cümlelerde kullanılan “-sA” eki ile gerçek dışı koşul tümceleriyle kullanılan “-sAydI” eki de ilgili cümleleri varsayım kipliğinde işaretlemiştir. Ayrıca fiillere eklenen “-mİş gibi” ile oluşan “fiil+mİş gibi” yapısı da varsayım kipliğini işaretlemek için kullanılmıştır. Vücut-durum duyu fiillerine eklenen “-sAydI ve -mİş gibi” yapıları da vücut-durum duyu fiilleri ile birlikte kiplik işaretleyicisi olarak kullanılmıştır.

Bu sonuçlardan hareketle şöyle bir genel değerlendirme yapılabilir: Vücut-durum duyu fiili içeren cümlelerde Palmer'ın *bilgi kipliği* kategorisi sadece vücut-durum duyu fiilleriyle değil, bağlam, zarf, edat, bağlaç ve ek gibi diğer kiplik işaretleyicilerin bir bütün hâlinde değerlendirilmesiyle tespit edilmiştir. Bu sebeple, bir cümlede kiplik analizi yapmak için kiplik işaretleyicilerin tamamı dikkate alınarak hepsinin bir bütün hâlinde değerlendirilmesi gerektiği anlaşılmıştır.

Kaynakça

- Aka, F. (2020). *Halide Edip Adıvar'ın Handan Romanında Kiplikler Üzerine Bir Metin Analizi*. Manisa Celal Bayar Üniversitesi. Doktora Tezi.
- Arslan, M. (2020). *Klasik Türkçe Tıp Metinlerinde Gerekliklik ve Yükümlülük Kipliği*. Ankara: Son Çağ Akademi.
- Aslan Demir, S. (2008). *Türkçede İsteme Kipliği*. Ankara: Grafiker.
- Benzer, A. (2010). -sa Ekinin işlevleri ve Dilek-Şart Ayrımı. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. s.131-140.
- Benzer, A. (2012). *Türkçede Zaman, Görünüş ve Kiplik*. İstanbul: Kabalcı.
- Coates, J. (1987). Epistemic Modality and Spoken Discourse. *Transactions of the Philological Society*, 85, 100-131.
- Çüçen, A.K. (2013). *Mantık*. Bursa: Sentez.
- Çürük, S. (2010). Olumsuzluk ve Kiplik Arasındaki İlişki: Bakış ve Yaklaşımlar. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*. 7 (2). s. 57-72.
- Demirbaş, M. (2020). *Türkiye Türkçesi ve Türkmen Türkçesinde Duyu Eylemleri*. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi. Doktora Tezi.
- Demirel, M.V. (2018). *Türkçenin Kiplik Özelliklerinin Belirlenmesi ve Bunların Dil Bilgisi Öğretimine Yansıtılması*. Dokuz Eylül Üniversitesi. Doktora Tezi.
- Ersen-Rasch, M. ve Onası, E. (2015). *Yabancı Dil Olarak Türkçe Dilbilgisi*. İstanbul: Papatya.
- Hall, J. E. ve Guyton, A. C. (çev. Çağlayan Yeğen B.). (2013). *Tıbbi Fizyoloji*. İstanbul: Nobel Tıp.
- Hirik, S. (2013). Olasılık Bildiren Kipliklerin Eski Uygur Türkçesi metinlerindeki Görünümü. *Dil Araştırmaları*, S12, s.139-161.
- Hirik, S. (2014). *Türkiye Türkçesinde Bilgi Kiplikleri*. Kırıkkale Üniversitesi. Doktora Tezi.
- Hirik, S. (2015). Zarfların Kipsel Alandaki Görünümleri. *Turkish Studies*. S 10/8. S.1365-1382.
- Hirik, E. (2018). *Türkiye Türkçesinde Mental Fiiller*. Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü.
- İmer, K.; Kocaman, A. ve Özsoy, S. (2011). *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.
- Kamacı Gencer, D. (2018). *Anlamsal Bir Fenomen Olarak Kiplik: Dede Korkut Örneği*. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi. Doktora Tezi.
- Kamacı Gencer, D. (2019). Dede Korkut Kitabı'nda Bilgi Kipliği. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*. 8/1, s.38-52.
- Kamacı Gencer, D. (2020). *Anlamsal Bir Fenomen Olarak Kiplik: Dede Korkut Örneği*. Ankara: Nobel Bilimsel Eserler.
- Kamchybekova, K. (2010). *Kırgız Türkçesinde Duyu Fiilleri*. Ankara Üniversitesi. Doktora Tezi.
- Kamchybekova, K. (2011). Kırgız Türkçesinde Duyu Fiilleri. *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. C2, S3, s.87-102.
- Kerimoğlu, C. (2018). *Kiplik ve Kip*. Ankara: Pegem Akademi.
- Koptagel İlal, G. (1991). *Tıpsal Psikoloji*. Ankara: Güneş.

- Levin, B. (1993). *English Verb Classes and Alternations: A Preliminary Investigation*. Chicago ve London: The University of Chicago Press.
- Narrog, H. (2005). On Defining Modality Again. *Language Sciences*. 27 (2). s. 165-192.
- Narrog, H. (2012). *Modality, Subjectivity and Semantic Change*. New York: Oxford University Press.
- Nuyts, J. (2001). *Epistemic modality, language, and conceptualization: A cognitive-pragmatic perspective*. Amsterdam: Benjamins.
- Öktem, Ö. (2006). *Davranışsal Nörofizyolojiye Giriş*. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.
- Öztürk, Ö. ve Papafragou, A. (2014). The Acquisition of Epistemic Modality: From Semantic Meaning to Pragmatic Interpretation. *Language Learning and Development*. 00:1-24.
- Palmer, F.R. (1986). *Mood and Modality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Palmer, F.R. (2001). *Mood and Modality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tahir, K. (2019). *Esir Şehrin İnsanları*. İstanbul: İthaki.
- Türk Dil Kurumu (1998). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi.
- Türkdil, Y. (2013). *Anlam Bilimi Açısından Kazak Türkçesinde Duyu Fiilleri*. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi.
- Türkyılmaz, F. (2019). *Tasarlama Kiplerinin İşlevleri*. İstanbul: TDK.
- Üzüm, M. (2019). *Eski Anadolu Türkçesinde Epistemik Kiplik Kısas-ı Enbiya Örneği*. Ankara: Nobel Bilimsel Eserler.
- Yaylagül, Ö. (2005). Türk Runik Harfli Metinlerde Mental Fiiller. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*. C2, S1. s. 17-51.
- Viberg, A. (2001). Verbs of Perception. *Language Typology and Language Universals*. Martin Haspelmath (ed); Ekkehard König (ed). S.1294-1309. Berlin: de Gruyter.
- Viberg, A. (2009). The verbs of perception: A Typological Study. *Linguistics*. S21, s.123-162.
- Willett, T. (1988). A Cross Linguistic Survey Of the Grammaticalization of Evidentiality. *Studies in Language*. S.12. s.51-97.